

107.

S S

Prijs franco per post /

... gbaar ... bij het Dépôt van Leermiddelen te Weltevreden te geven
toezending van een postwissel tot genoemd bedrag.

Serie uitgaven door bemiddeling der Com-
missie voor de Volkslectuur No. 107.

SERAT DAJA-WAHANA

KARANGANIPOEN
TOEAN H. Ch. CROES,
DIRECTEUR PAMOELANGAN
TJALON GOEROE
ING
DJOKJAKARTA.

PNRI

Balai Pustaka

BAB 1, kawontenipoen DJAWAH.
BAB 2, kawontenipoen GELAP.

Ka-teng pangetjapanipoen G. KOLFF & Co.—Betawi 1914.

PNRI

Bapenda Riau

19/3-52

530/C.R. S

530/C.R.

PNRI

6p

Ratal Postaku

PNRI

Batal Postzakka

B
D

P
D

S

Serie uitgaven door bemiddeling der Commissie voor de Volkslectuur No. 107.

SERAT DAJA-WAHANA

KARANGANIPOEN

TÓEAN H. Ch. CROES,

DIRECTEUR PAMOELANGAN

TJALON GOEROE

ING

DJOKJAKARTA.

BAB 1, kawontenipoen DJAWAH.

BAB 2, kawontenipoen GELAP.

Ka- etjap ing pangetjapanipoen G. KOLFF & Co.—Betawi 1914.

PNRI

Perustakaan

BAB 1.

Djawah.

BOEBOEKA

I. Bilih koela-manah-manah ing alam donja poenika teka kaṭah sanget reroepèn, lelampahan oetawi samoe-kawis ingkang apèh, oetawi ngéramaken; manoesa boten saged njanjuk ingkang dados sababipoen. Ananging saking pangoedinipoen para saged sampoen kaṭah kémawon lelampahan waoe ingkang kasoemerepan sababipoen. Tiang bojò oetawi tiang ingkang taksih sakelik kawroehipoen, inggih sok ngaken saged nerangaken bab ingkang mekaten waoe, ananging keteranganipoen poenika bilih kamanah ingkang sa-éstoe, amesti ladjeng tetéla anggénipoen boten pinanggih ing nalar. Kaṭah kémawon lelampahan ingkang pantjén kénging katerangaken serana sabab ingkang gam-pil oetawi pesadja, sami ka-anggep saking pandameling sétan oetawi djim; toemrapipoen tiang ingkang bađé nerang-aken, patrap mekaten poenika mila inggih pantjén pesadja saha barès, ananging toemrapipoen tiang ingkang pandjang angen-angenipoen, poenika malah moeroegaken bingoeng.

Tjarios koela inggingil waoe, terangipoen kados déné ingkang kaseboet ingandap poenika.

Wonten sinjo kekalih ambeboedjeng dateng wana ngantos sadinten moepoet; saking bentéripoen sami kringeten ngantos penganggénipoen kaleboes sedaja, anointen sami man-toek. Lampahipoen nglangkoengi lèpèn, ingkang tojani-poen bening sanget; sinjo kekalih saréhné boten koeawi nandang soemoeking badan, ladjeng sami tjoetjoel, ambjoer ing toja saha adoës. Sadoemoegining gria, boten antawis

dangoe ladjeng katjanłak ing sakit sanget, ngantos lami sinjo kekalih waoe anggènipoen sakit bentèr malah mèh kémawon dokter boten saged andjampèni.

Djongos saha baboe ing grianipoen sinjo waoe, sami mas-tani bilih sakitipoen poenika „kesambet”, awit lèpèn waoe wonten ingkang baoe-reksa, inggih poenika sétan, poenika sami sakit manahipoen, déné lèpènipoen dipoen-anggé gege-bjoeran. Amoerih wiloedjengipoen ingkang sakit, kedah èng-gal-ènggal dipoen-„boetjali” saha dipoen-wiloedjengi, poenika ingkang bađé damel itjal sakiting manahipoen sétan ingkang baoe-reksa waoe.

Toemrapipoen tiang ingkang boten pandjang angeng-angenipoen, tjariosipoen djongos saha baboe waoe leres sanget. Sa-oepami bapakipoen sinjo waoe goegon-toehon bođo, amestì ladjeng anggega kémawon dateng tjarios waoe, ladjeng ènggal-ènggal kèngkènan boetjali saha wiloe-djengan, boten pisan neļa pitoeloenganipoen dokter. Toe-djoenipoen toean waoe boten mekaten pamanggihipoen, toean waoe sampoen ngretos, bilih adoes poenika boten prajogi toemrapipoen tiang menawi saweg kringeten, awit badanipoen bentèr, woesana kéging ing asrep sami sanalika, badan waoe anggènipoen dados asrep ngagètakan; mila ladjeng „masoek angin”, poenika sababipoen sakit bentèr waoe. Bab ingkang mekaten poenika, saben tiang sampoen naté ngalami, kados ta tiang pinoedjoe kringeten linggih sangad-jenging kori, amestì ladjeng masoek angin, terkadang pileg.

Sarèhné toean waoe sampoen asring soemerep katemahanipoen tiang adoes ing nalikanipoen kringeten oetawi badanipoen bentèr, mila boten pisan-pisan anggega dateng tjariosipoen djongos toewin baboe; ènggal-ènggal datengaken dokter, sarta djampèkaken anakipoen. Ingkang sakit kadjampènan serana djampinipoen tiang „masoek angin”, wekasanipoen saras.

Boten antawis lami, sesamipoenipoen sinjo waoe sami saras, asring kémawon sami adoes ing lèpèn kaseboet inginggil, éwadéné boten naté katjanłak ing sakit „kesam-

bet", poenika ingkang nélakaken bilih sakitipoen sinjo waoe boten sabab saking pandamelipoen sétan; sa-oepami lèpèn waoe wontena ingkang baoe-reksa, poenapaha sinjo waoe na-lika adoes ingkang sapisan sami kesambet, sareng sampoen kaping kalih, kaping tiga teka boten? Nalika adoes ingkang kaping kalih oetawi kaping tiga waoe, diksoeranipoen rak inggih sami kémawon kalian kala ingkang sapisan.

Mila tiang poenika bilih mireng tjetjriosan, sampoen èng-gal-ènggal kagega, prajogi kamanaha roemijin, katjoen-löekna kalian samoekawis ingkang sampoen kasoemere-pa. Ananging tiang poenika sagedipoen notjogaken oeta-wi njoen löekaken waoe, kedah soemerep saha ngretos ɻa-teng lèlampahan sawetawis, saha saged mestani poendi ingkang dados sabab, poendi ingkang nama katemahanipoen.

Ingandap poenika koela bałé midjang-midjang lelampahan sawetawis ingkang magepokan kalian bab djawah saha blełèg, soepados saged nerangaken sababipoen prekawis waoe.

II. Poenapa tā lelampahan ingkang kénging kawasta-nan magepokan kalian djawah? Limrahipoen sadérèngipoen djawah, langit kałatengan menlöeng, saja dangoe men-loeng waoe saja kandel, anoenten toja djawah ɻawah; se-sampoenipoen sawetawis dangoenipoen, menlöengipoen itjal; ing nalika wiwit djawah, oetawi nalika djawahipoen dèrèng dangoe, temtoe wonten angin sawetawis ageng.

Lah, ingkang kawastanan menlöeng oetawi méga poe-nika poenapa?

Sajektosipoen mendöeng kalian ampak-ampak poenika sami kémawon, bilih katingal tjelak kalian siti, kados ta toemrapipoen tiang ing paredèn, poenika nama ampak-am-pak; bilih katingal tebih saking siti, dados katingal wonten inggingil, poenika nama méga, menawi warninipoen tjemeng nama mendöeng. Dados: méga, mendöeng saha ampak-am-pak poenika sajektosipoen sami kémawon; bilih tiang wonten ing poetjaking redi, loemampah ing ampak-ampak, amesti panganggénipoen, mekaten oegi rai, tangan saha soekoe-

nipoen ladjeng teles, awit poenika boten ketoetoepan sanjangan, dangoe-dangoe sami kebak ing toja ingkang sami pating printis kados kringet. Mekaten oegi barang-barang ingkang kadèkèk ing ampak-ampak ngantos sawetawis dangoenipoen, ladjeng katoetoepan toja ingkang pating printis; menawi boten wonten ampak-ampak, amesi ingkang mekaten waoe boten kelampahan, dados menawi mekaten, tetéla bilih am-pak-ampak poenika, sajektosipoen toja alit-alit. Ingkang mekaten poenika tjotjog kalian tjariosipoen para ingkang sampoen naté noempak baita hawa oetawi luchtballon ming-gah ing awang-awang; tiang waoe bilih sampoen doemoegi nginggil, ladjeng loemebet ing méga; ingrikoe soemerep, sedaja barang-barang ingkang wonten iug baitanipoen katoetoepan toja pating printis. Tiang ingkang nganggé tismak, tismakipoen katoetoepan toja, kados bilih tismak katjepengan wonten ing koekoesipoen toja oemob.

Bok menawi para maos wonten ingkang pitakèn, kados poendi toja sagedipoen lelajangan wonten ing awang-awang?

Toja mekaten menawi ałapoe'r glindungan ageng, amesi toemètès dawah mengandap, kados déné tètèsing djawah, ananging menawi alit sanget kados oepaminipoen toja ingkang mantjoerat saking grodjogan, saking alitipoen katingal lajang-lajang wonten ing hawa, ngantos sawetawis dangoe-nipoen, menawi kempal malih ngantos dados glindungan ageng, amesi ladjeng dawah malih.

III. Toja ingkang pating printis alit-alit poenika pinang-kanipoen saking poendi? Soepados tiang saged ngretos prekawis waoe, kedah angjektori lelampahan sawetawis, ingkang kawastanan *ngocap* saha *dados kentel*. Amrih gam-pilipoen prajogi serana katjobi kados ingandap poenika.

Wonten piring tjèpèr isi toja sawetawis kadèkèk ing latar, soepados kabentèran ing soerja; antawis djam dangoenipoen, menawi piring waoe katiti priksa, amesi tetéla bilih tojanipoen sampoen kantoen sakeđik, malah terkađang telas babar pisan, inggih poenika menawi tojanipoen waoenipoen na-

moeng sakeḍik, saha bëntèripoen sanget. Déné sababipoen, amargi toja waoe kataman dajaning bentèr, ladjeng santoen roepi, inggih poenika dados dat ingkang aʃlapoer hawa; toja ingkang ʃlapoer hawa poenika kawastanan *oeap*.

Toja poenika oegi saged dados *oeap* sarta ladjeng boten katingal, menawi dipoen-bentèri serana latoe, oepaminipoen toja kawaʃahan ing koeali oetawi kenʃil, ladjeng kagoʃog; menawi koeali oetawi kenʃil waoe boten katoetoepan, dangoe-dangoe tojanipoen itjal sedaja, awit dados *oeap*.

Sindjang, rasoekan oetawi panganggé sanèsipoen ingkang teles, poenika dipoen-djémbrèng wonten ing panggènan ingkang bentèr, dangoe-dangoe ladjeng garing. Poenika sababipoen, amargi toja ingkang doemoenoeng ing sindjang saha sanès-sanèsipoen waoe dados *oeap*, djalaran kénging bentèring soerja.

Toja anggènipoen dados *oeap* mindak rikatipoen, menawi kasarengan wonten angin, oetawi loemahing toja ingkang ngeop wiari; menawi kelampahan mekaten, piring kaseboet ingginggil ènggal koʃong, panganggé teles ènggal garing. Terangipoen mekaten: Toja kalih tjangkir, ingkang satjangkir kawaʃahan gendoel, ingkang satjangkir malih kawaʃahan lèpèk tjèpèr; menawi sareng-sareng kadèkèk ing panggènan ingkang bentèr, amestì toja ing lèpèk ènggal telasipoen, tinimbang ingkang wonten ing gendoel. Wonten sindjang teles kekalih, sami wiari poenika ka-epé ing bentéran, ingkang satoenggil kadjèrèng, satoenggilipoen boten, amestì ingkang kadjèrèng waoe ènggal garingipoen. Prekawis poenika tiang toekang menatoe inggih sampoen sami soemerep, senadjan boten naté kawoelang ilmoe alam, sabab sampoen naté njoe-merepi piambak.

Inginggil koela sampoen tjarios bab toja sakenʃil ingkang telas dados *oeap* sabab kagoʃog; poenika nélakaken bilih toja poenika sagedipoen dados *oeap*, kedah ketaman dajuning bentèr; menawi boten wonten bentèr, amestì boten saged kelampahan. Oepaminipoen toja ing piring, ladjeng kadèkèk ing panggènan ingkang asrep, sasampoenipoen sawetawis

dinten, menawi katoewènan, amesti namoeng **sakedik** kalongipoen, dados ingkang ngoeap namoeng **sakedik**.

IV. Oeap poenika malebet ing hawa, ngempal kalian hawa waoe, dados hawa poenika saged nganloet oeap. Ananging kaṭahing oeap waoe poenapa tanpa wangenan? Poenapa hawa poenika tansah kénging kalebetan oeap kémawon, boten wonten watesipoen?

Poenapa katemahanipoen, bilih hawa kekaṭahen anggènipoen nganloet oeap?

Hawa poenika kénging ka-oepamèkaken waṭah, waṭahmekaten namoeng saged isi barang-barang sawetawis, menawi kekaṭahen isi, amesti ladjeng baloedag. Mekaten oegi hawa, namoeng saged isi oeap ing sawetawis, hawa anggènipoen saged nganloet oeap, poenika kaṭah keḍikipoen goemantoeng saking bentèripoen hawa waoe; menawi hawa kekaṭahen anggènipoen nganloet oeap, amesti menggaha waṭah mekaten ladjeng baloedag. Oepami hawa namoeng saged isi oeap 8 M^3 , woesana kisèn 9 M^3 , amesti ingkang 1 M^3 ladjeng *ngentel*, tegesipoen oeap waoe santoen roepi, ladjeng dados toja pating printis, dangoe-dangoe kempal, ladjeng toemètès. Terangipoen kados inganlap poenika.

Wonten waṭah rapet isi hawa, oepami 1 M^3 , poenika tansah dipoen-lebeti oeap, boten kèndel-kèndel. Ing sakawit boten wonten poenapa-poenapa ingkang katingal, awit hawa 1 M^3 waoe saged nganloet oeap ingkang kalebetaken, ananging menawi oeap ingkang kalebetaken waoe tansah minḍak kémawon kaṭahipoen, dangoe-dangoe waṭah waoe katingal teles, ingkang nglebet wonten tojanipoen pating printis. Menawi anggènipoen nglebeti oeap tansah kaladjengaken kémawon, toja ingkang pating printis oegi tansah minḍak kaṭahipoen, saja dangoe saja kèndel, ing woesananipoen printis waoe sami kempal, ladjeng toemètès ḫawah manganlap.

Sa-oepami waṭah ingkang kaseboet inginggil waoe dipoen-bentèri (dipoen-latoni), senadjan hawa ingkang wonten ingrikoe taksih adjeg kaṭahipoen (1 M^3), amesti hawa waoe

panganđoetipoen oeap saged minđak; bilih hawanipoen asrep, sagedipoen nganđoet oeap inggih ladjeng soeda malih.

Pratélan ingandap poenika, kapećik saking étangan saha pepriksanipoen para saged, ingrikoe kaseboet hawa 1 M³ kaṭah-kaṭahipoen saged nganđoet oeap sapinten, bilih bentèripoen kados ingkang kapratélakaken ing sisihipoen.

Bentèring hawa.

Kaṭahing oeap.

0°	5.6 Gram
5°	6.8 G.
10°	9.4 G.
15°	12.7 G.
20°	17.1 G.
25°	22.8 G.
27°	25.5 G.

V. Para maos ingkang sampoen ngretos dateng tjarios koela inggingil waoe, amesi inggih ladjeng ngretos, poenapa ingkang dados sababipoen djawah.

Inginggil sampoen kaseboet, menawi hawa poenika temtoe ngandoet oeap, terkađang kaṭah, terkadang sakeđik. Angin ingkang tansah midit poenika ambekta oetawi mendjet oeap waoe, amila djalaran wontening angin, kaṭahing oeap ing satoenggiling panggènan tansah minđak oetawi soeda.

A Angin ingkang datengipoen saking seganten, poenika adat bekta oeap, dados nginđakaken kaṭahing oeap ing panggènan ingkang kađatengan; ananging angin ingkang pinangkanipoen saking ḫaratan, adat namoeng nganđoet oeap sakeđik. Kedjawi saking poenika, saréhning angin ḫarat waoe limrahipoen bentèr, mila inggih nginđakaken bentèring hawa ing panggènan ingkang kađatengan angin waoe; djalaran datengipoen angin ḫarat, hawa poenika sangsaja saged nganđoet oeap kaṭah (Katjoenđoekna kalian pratélan inggingil).

Bilih ing satoenggiling panggènan oeap ingkang doe-menoeng ing hawa minđak kaṭahipoen, ngantos hawa waoe mirid bentèripoen boten saged nganđoet oeap waoe sedaja, amesi oeap waoe salong wonten ingkang kenṭel ladjeng

dados toja pating printis, inggih poenika ingkang nama méga, mendong oetawi ampak-ampak. Menawi bentèring hawa tan-sah soeda kémawon, amesi toja ingkang kençel inggih tansah minđak-minđak, printisipoen saja dangoe saja ageng, woes-na toemètès dawah ing siti. Lah poenika ingkang kawastanan djawah. Menggah hawa anggènipoen minđak asrepipoen poenika, amargi ketaman ing angin asrep, oetawi amargi nampeg ing poetjaking redi.

Dados mirid ingkang kaseboet inggingil waoe kañah ke-diking djawah goemantoeng saking bentèring hawa, kañahing oeap ing hawa waoe, sarta soedaning bentèripoen.

Dados tetéla kawontenanipoen toja poenika, kénging ka-oepamèkaken „tjakra panggilingan”, tansah moebeng wongsal-wangsoel: toja ing seganten, tlag, rawa, lèpèn sa-panoenggilanipoen dados oeap, amargi bentèring soerja; oeap waoe djalaran kataman ing hawa asrep, ladjeng kençel dados toja malih, inggih poenika djawah, dawah ing boemi ladjeng djangkepi toja ing seganten, tlag, rawa, lèpèn sesaminipoen ingkang itjal dados oeap waoe. Djalaran lampahing tjakra panggilingan waoe, manoesa boten soesah koeatos, menawi ing alam donja pawingkingipoen bađé kekirangan toja.

VI. Mirid tjarios koela inggingil waoe, ladjeng gampil kémawon menawi bađé nerangaken sababipoen lelampahan sa-wetawis ingkang magepokan kalian bab djawah saha méga.

Ing wantji éndjing ing sabin asring katingal wonten-ampak-ampak. Menawi soerja sampoen sawetawis inggil, kadoegi djam woloe, ampak-ampak waoe ladjeng itjal, menggah sababipoen mekaten: Ing wantji daloe soerja boten wonten, boemi asrep, mila hawa sangiggiling boemi waoe inggih toemoet asrep, djalaran asrepipoen, hawa boten saged kañah anggènipoen ngandoet oeap, mila oeap waoe ladjeng kençel dados ampak-ampak; menawi soerja sampoen sawetawis inggil, bentèring hawa amesi minđak, mila saged kañah pangan-doetipoen oeap. Poenika sababipoen déné ampak-ampak ladjeng sirna.

Ing wantji éndjing saha sonten, poetjaking redi ketingal katoetoepan méga. Sababipoen poenapa? Ketranganipoen mèh sami kémawon kalian ingkang mentas kaseboet waoe, inggih poenika loemahing boemi dados asrep ing nalika wantji daloe; poenika dadosaken asreping hawa, asreping hawa ngenètelaken oeap, poenika ingkang djalari wontenipoen ampak-ampak (katingal saking redi) oetawi méga (katingal saking tanah ngaré).

Ingançap poenika panjoba, kanggé nélakaken jén tjarios waoe leres sa-éstoe.

Wonten gelas isi toja boten kebak; sarèhné gelas waoe boten borot, dados tojanipoen boten saged brabas; toemoenten katjemploëngan ès saprongkol, ka-angkah sampoen ngantos tojanipoen loebèr. Boten antawis dangoe amesi gelas waoe ingkang djawi katingal teles, wonten tojanipoen pating proentoes, toja waoe saja dangoe saja ageng proentoesipoen ngantos mili pating dlèwèr mengandap. Toja ingkang pating dlèwèr poenika saking poendi pinangkaniipoen? Rak boten saking salebeting gelas, awit sadèrèngipoen katjemploëngan ès, sampoen tetéla jén gelas waoe boten borot, dados sampoen tetéla, jén toja waoe pinangkaniipoen saking sadjawining gelas waoe. Hawa waoe ngandoet oeap, sareng kataman asreping ès, ladjeng kasrepèn, temahan oeap waoe kenèl ladjeng dados toja malih, awit hawa sareng asrep, ladjeng soeda anggènipoen saged ngandoet oeap. Toja ingkang dados oeap waoe toemèmplok ing rainipoen gelas ingkang djawi. (Poenika kénging ka-oepamèkaken ampak-ampak ing paredèn). Bilih hawaniipoen tansah minjak asrep, toemètèsiipoen saja ageng. (Poenika kénging ka-oepamèkaken djawah).

Dados toelaña ingkang katingal ing gelas waoe, kénging kanggé oepaminipoen ampak-ampak saha djawah.

Para maos ingkang sampoen ngretos dateng tjarios nginggil waoe, koela-atoeri ngoepadosi piambak dateng sababipoen.

Bilih sempritaning locomotief ka-oengelaken, amesi ladjeng wonten ampak-ampak oetawi peñøet sakeñik ingkang katingal;

boten dangoe ladjeng itjal malih. ³Menawi tiang noempak karéta latoe oetawi trèm tjlak sanget kalian locomotief, rai saha panganggénipoen asring kepletikan toja.

Menđoeng poenika poenapa mes̄i dados djawah? Poe-napa sababipoen, déné menđoeng wandé boten saged dados djawah? Poenapaha, déné mendoeng boten dados djawah, menawi katampek ing angin ageng?

Angin poenapa ingkang saged ngawontenaken djawah, angin ingkang pinangkanipoen saking seganten, poenapa ingkang saking daratan?

Dados sedaja lelampahan ingkang boten tjotjog kalian tjarios koela inggingil waoe, oetawi boten pinanggih ing nalar, bilih katjoendoekaken kalian tjaries waoe, poenika boten kénging ka-anggep katranganipoen djawah. ✓

VII. Ing tanah Djawi saha poelo sanès-sanèsipoen ing tanah India-wétan, tetiang sami gađah kemonah (hikmat) kang-gé datengaken djawah, menawi ngantos lami boten wonten djawah, oetawi noelak djawah, menawi ing mangsa renđeng kekaṭahen djawah. Ing serat poenika koela bađé njariosaken kemonah waoe ing sawetawis, awit sa-oepami koela-tjariosna sedaja, amesi bađé kirang papan. Sesampoeni-poen koela-tjariosaken, kemonah waoe badé koela-tjoenđoek-aken kalian tjarios koela inggingil waoe.

Limrahipoen ing tanah Banjoemas saha Keđoe, bilih bađé datengaken djawah, poenika isaratipoen tjewongan (*nini Towong* oetawi *Towok*; ing Tegal kawastanan *minta-minti*). Menggah pandamelipoen nini Towok waoe mekaten: siwoer ageng kapoepoeran mawi glepoeng oetawi weđlak, kapeṭa rai tiang, kapaësan mawi sekar sapanoenggilanipoen, ladjeng katrapaken ing krandjang, poenika minangka badanipoen. Ing krandjang waoe kadékèkan keloet merang sekawan, minangka tanganipoen; sesampoeni-poen rampoeng, nini Towok kaboetjal ing koeboeran, ingkang kawertos angker, laminipoen 3 — 7 daloe. Ing wantji pađlang remboelan (woelan poernama) nini Towok kapenđet, badanipoen katangsoelan

mawi bengkoeng, katjepengan tiang kalih sekawan. Nini Towok waoe kadèkèk sanginggiling anglo mawi dipoen-doepani, dipoen-sindèni saha kataboahan mawi djoen, ilir, kedjén sapanoenggilanipoen. Ingkang sami njindèni saha naboehi waoe limrahipoen prawan, oetawi tiang èstri nèneman; soeraosipoen sindèn: ngatoeri rawoeh nini Towong, inggih poenika widadari ingkang ngoeaosi djawah; bilih nini Towong waoe poeroen èbah-èbah poenika tanjala kapandjingan widadari, sarta boten gantalan dinten, amesi ladjeng djawah.

Toemrapipoen tiang ingkang nalaripoen pandjang, ke-monah nini Towong waoe amesi noewoehaken tjipta me-katen: poenapa dadak nini Towong poenika saged ngwon-tenaken djawah şa-éstoe?

Manoësa poenika boten kaṭah kawroehipoen, taksih kaṭah sanget ingkang dèrèng dipoen-soemerepi, ananging kawroeh waoe senadjan sakeḍika kados poenapa, sasaged-saged kedah katamakaken ingkang toemandja. Inginggil koe-la sampoen tjarios, jèn ing hawa poenika wonten oeapipoen, pi-nangkanipoen saking toja ing seganten, rawa, tlaga sapanoeng-gilanipoen. Oeap waoe djalaran mindak kaṭah sarta minḍjak asrep, éwah dados peḍoet oetawi ampak-ampak; dangoe-dangoe menawi asrepipoen tansah minḍjak kémawon, ing woesana-nipoen ampak-ampak (méga, mendöeng) waoe dados djawah.

Kados poendi tiang-tiangan kados déné nini Towok teka saged ngéwahi anggering Pangéran? Nini Towok poenika rak damelan tiang ta. Kalian malih nini Towok poenika rak boten magepokan pisan-pisan kalian méga ingawang-awang oetawi kaṭahing oeap ing hawa. Menawi bađé datengaken djawah, bok boten soesah mawi nini Towak-nini Towok, lah bok njawataken séla dateng pajon, rak inggih sami kémawon?¹⁾

1) Ing sawenéhing negara botjah-botjah sok paña dolanan oe-tawa sesindèn, perioené noelak oedan, kaja ta:

„Otak-otak gilingan, mendöeng ilang panas djeprét; kéné mémé-an tjinḍé, goenoeng méméan djagoeng, désa méméan klasa, men-đoeng ilang, panas djeprét.”

„Adja oedan, adja mendöeng, ana baja ditelikoeng.”

Ana manéh isarat ncelak oedan toemrap marang wong kang

Wonten malih akalipoen tiang datengaken djawah, limrahipoen jén ing Madioen, serana koetjing tjemeng; menawi ngantos lami boten djawah, tetiang sami ngoepados koetjing tjemeng, ladjeng kabekta dateng sendang oetawi belik. Wonten ingrikoe dipoen-tjepengi kémawon, boten dipoen-tjoel-tjoelaken, menawi koetjing waoe ngéong oetawi ambèngèr (ngéor), toemoenten ènggal-ènggal katjemploengaken ing toja, kalelepaken ngantos pedjah. Saking pangandeli-poen para goegon-toehoen waoe, boten gantalan dinten, malah terkađang sanalika amesȋ ladjeng djawah.

Patrap poenika waoe boten wonten bédanipoen kalian kemonah nini Towok, mokal sanget, jén pedjahing koetjing tjemeng saged ngindakaken kaṭahing oeaping hawa, moeroegaken soeda bentèripoen, oetawi ngéwahaken enering angin ingkang bekta oeap. Menawi pedjahing koetjing gaļah daja ingkang semanten, séla peṭak oetawi klapa idjem ingkang katjemploengaken ing sendang amesȋ inggih mekaṭen oegi dajanipoen.

Wonten malih kemonah ingkang limrah toemindak ing Madioen, amrih datengaken djawah; kados ta: prawan soenti kapoerih ngoentjalaken rasoekanipoen dateng pajon, ladjeng

arep leloengan, oetawa ana ing paran. Patrapé mengkéné: Jén kepeṭoek wong ana ing dalan, bandjoer ènggal-ènggal ditakoni: „Sampéan waoe poenapa kepeṭoek tiang meteng?”

Jén wangsoelané: „Boten,” amesȋ ora bakal oedan, oetawa senadjan mendoengé woes toemioeng, ia ora sida oedan. Déné jén diwangsoeli: „Inggih, koela waoe kepeṭoek tiang wawrat,” ikoe isaraté koedoe soemamboeng mengkéné: „Mangsa bojоa wete-ngé.” Wangsoelan mengkono ikoe bisa moeroengaké oedan.

Ana manèh isarat noelak oedan, mengkéné: Jén wong ana ing paran koeatir kodanan ikoe djoepoeka krikil, sa-anané dikandoet karo tjelaṭoe mengkéné: „Ora pati-pati oedan jén krikil kijé doe-roeng tiba ing lemah.” Saka pangandelé wong goegon-toehon, angger krikilé isih ana ing kanjоetan, amesȋ ora bakal cedan.

Isarat kang kaseboet ing doewoer ikoe jén ditjoen/doekaké karro ketongan bab dadiné oedan, woes ora pisan-pisan tinemoe ing nalar. Keprijé bisané oenèn-oenèn oetawa oeran-oeran kang kaja mengkono, moeroengaké kersané Allah?

ngadegaken sapoe sada wonten ing siti, nanging koealik, poetjoekipoen wonten nginggil, bongkotipoen inganđap, sa-tjelakipoen ngrikoe kadèkèkan bałok isi awoe saha aloe. Poenia sedaja sampoen sami kémawon kalian nini Towok waoe.

✓ Déné isaratipoen menawi bałé noelak djawah, poenia sasoemerep koela mekaten: Waos poesaka, tetilaranipoen tiang djaman kina katjepengan ka-adjengaken manginggil wonten ing latar, mawi dipoen-doepani saha dipoen-sadjèni, kados ta: sekoel, oelam, sekar, borèh sapanoenggilanipoen. Patrap mekaten poenia sami kémawon kalian datengaken djawah serana nini Towok, kalih pisan tanpa damel, awit boten wonten ingkang saged ngwontenaken djawah oetawi mandèkaken djawah kedjawi namoeng Goesti Allah. Rak mokal sanget déné Goesti Allah kénging kapréntah serana nini Towok oetawi serana waos.

VIII. Sapoenika wonten pitakèn mekaten: Poenapa manoesa boten saged datengaken djawah, oetawi noelak djawah ingkang bałé dateng?

Saking pamanggih koela kalih prekawis poenia nama mokal, boten wonten manoesa ingkang saged maréntah angin oetawi bentèr, kedjawi namoeng Goesti Allah poenia ingkang saged. Inggih leres, sapoenika para saged sami saged mastani poenapa bałé djawah poenapa boten, anggeripoen gałah pirantos ingkang kanggé niti priksa lampahing angin, kaṭah kedjiking oeap toewin sanès-sanèsipoen. Ananging pametjanipoen waoe terkađang sok boten tjetjog. Amargi sok wonten sabab sanèsipoen ingkang ngèwahaken dateng kawontenaning djawah.

Ing Nederland kaṭah panggoeng panggènan niti priksa bab hawa; serana papriksan waoe tiang saged mastani, bałé wonten angin dateng saking poendi. Menggah patrapipoen niti priksa waoe, ing wingking bałé koela-tjarios-aken; bilih angin waoe datengipoen saking laratan, temtoenipoen boten bekta djawah, menawi saking seganten, kénging kagagas mesjinipoen bekta djawah. Bilih tiang

mawi ngèngeti ratjak-ratjaking bentèripoen hawa, katanding kalian bentèripoen hawa ing nalika poenika, amesi ladjeng saged nginten-nginten poenapa bentèring hawa bałé mindak, poenapa bałé soeda. Djalaran ingkangmekaten waoe ladjeng saged mastani poenapa bałé wonten djawah, poenapa boten. Oepaminipoen: anginipoen midit saking seganten dateng dara-tan bentèring hawa soeda-soeda amesi nemtokaken bałé djawah ananging senadjan angin datengipoen saking seganten, menawi bentèripoen tansah mindak poenika dèrèng temtoe wonten djawah.

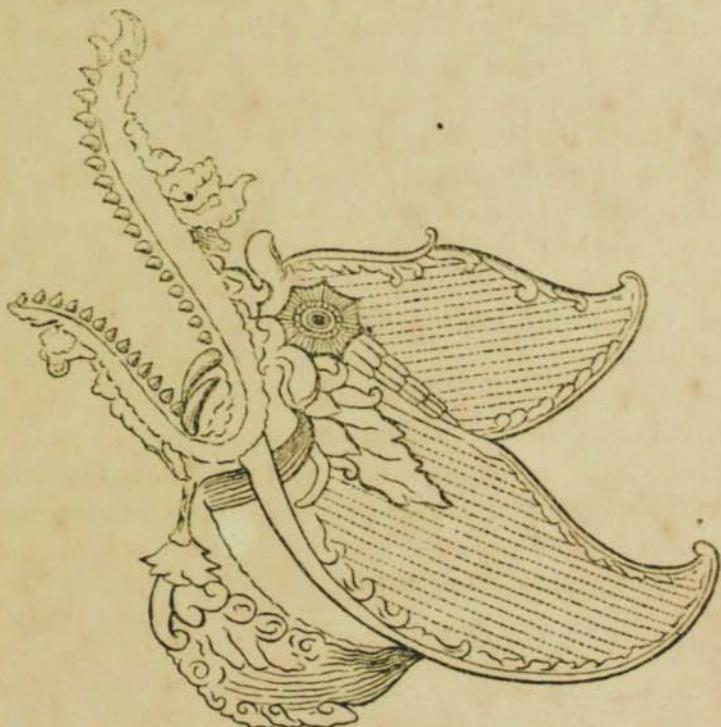
IX. Terkałang sok wonten tiang ingkang ngaken saged datengaken djawah oetawi noelak djawah ingkang bałé dateng. Tiang ingkangmekaten waoe boten kéging kagega, sabab sagedipoen gałah koeaos mekaten waoe, rak kedah saged ngenelaken oetawi ngedjèraken oeap ing hawa. Mangka toja sagedipoen dados oeap poenika saking dajaning soerja, dados tiang boðo kémawon saged mastani bilih tiang ingkang ngaken saged damel djawah oetawi noelak djawah poenika soemedya baliøek.

Tiang ingkang ngaken gałah kagoenan mekaten waoe sampoen pitados sanget jèn tiang ingkang kaṭah-kaṭah sami toehon; kabar anggènipoen misoewoer saha gałah kagoe-nan waoe inggih piambakipoen piambak ingkang mentjar-aken. Tiang kaṭah sami anggega, malah toemoet mentjar-aken pawartos waoe, mawi kawewahan piambak; paribasan: oendaking pawarta soedaning titipan; boten lami tiang sanegari sami soejoed saha adjrih. Lah ingrikoe kadoemoe-gèn pikadjengipoen, inggih poenika ngebèki jatra darbèk-ipoen para goegon-toehon wace.

BAB 2.

Gelap.

I. Saben wong wis taoe menangi oedan awor angin, kilat ngebaki langit, gelap ngampar-ampar, sarta ing nalika ikoe amesi tansah koeatir lan wedi. Ananging arang kang bandjoer ʃekeul nalaré, oetawa graita: Kilat ikoe satemené apa? Gelap ikoe pinangkané saka ngendi? Apa sétan, apa djim, apa panoenggalané oedan, angin lan lia-liané.

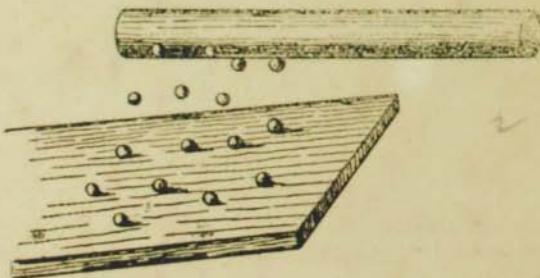
Gambaring bledeg wonten ing masjid Demak
Ingarep akoe wis nerangaké apa kang dadi sababé oedan,
Serat Daja-Wahana

lan prekara lia-liané kang magepokan bab ikoe. Jèn prekara maoe andadékaké pađangé pikirmoe sawetara, ingisor iki akoe bakal nerangaké sababé bleđèg, kilat, gloedoeg sapanoenggalané, mirid saka panemoené para wasis ing kawroeh.

Sadoeroengé akoe nerangaké bab ikoe, arep genahaké bab electriciteit disik.

Ana gelas wangoen giligan, oepama sempronging dian pétrolioem, digosok rganggo soewékan soetra, jèn wis sa-wetara soewé, gelas maoe doewèni daja kang anèh banget, ja ikoe bisa gèndèng barang èntèng kang tjilik-tjilik, kaja ta: gaboes, soewékan dloeang, sapanoenggalané. (Jèn kowé arep njoba, njatakaké watek kang kaseboet maoe, goléka gelas oetawa semprong kang kepata tipis, jèn kandel sok ora bisa olèh gawé penjobamoe; lan manèh gelasé koedoe kang garing, moelané sadoeroengé katjoba, betjik gelas maoe digarang disik).

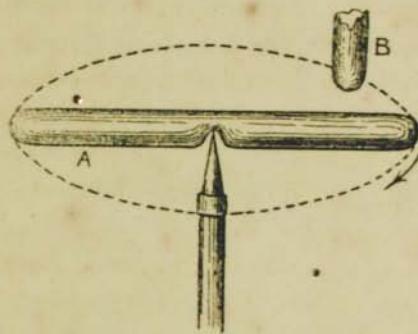
Sadoeroengé di-gosok oetawa digebeg soewékan soetra, semprong maoe ora doewé daja panggèndèng kaja meng-kono. Dadi tetéla gelas maoe ketaman ing daja anjar djalaran digebeg, ja ikoe kang marakaké doewé daja panggèndèng; daja ikoe ka-aranan electriciteit. Moelané ditemboengaké mengkéné: semprong ikoe doewèni daja electriciteit djalaran digebeg nganggo soewékan soetra, ana-ning electriciteit maoe anané ing semprong moeng sađela banget, bandjoer moesna (sirna)

Kedjaba saka gelas lan soewékan soetra, ana manèh

isaraté kanggo nganakaké daja panggèndèng kaja kang kaseboet ing doewoer maoe, ja ikoe giligan eboniet *) digosok nganggo loelang koetjing, oetawa lak digebeg nganggo soewékan parnèl (kain panas), kang garing. Giligan eboniet lan lak maoe ia paña doecé daja electriciteit, kang djalaran saka digebeg tekané: daja maoe anané ing kono ia moeng sedéla.

Electriciteit kang dadiné djalaran semprong gelas karo kang djalaran giligan eboniet digebeg maoe, ikoe ora'paña Amrih terangé katjoba kaja ingisor iki.

Giligan gelas A ikoe diréka soepaja bisa soemelèt ana ing poetjoeking dom. Sarèhné poetjoeking dom maoe lantjip banget! moelané gelas A ikoe disénggol setilik baé amesi bandjoer obah. Sawoesé gelas A maoe digosok nganti doewèni daja electriciteit, poetjoeké salah sidji ditjełaki giligan liané (oepama eboniet B) kang oega woes doewèni daja electriciteit, djalaran digebeg nganggo loelang koetjing; ing kono giligan lóro maoe bandjoer paña doe-a-dinoea; jén A ditjełaki B, bandjoer obah noeroet peneré panah, dadi ngloengani giligan sidjiné.

Sa-iki giligan A digebeg manéh soepaja doewèni daja electriciteit—(sabab electriciteit kang disik wis sirna)—

*) Keterangan. Eboniet ikoe woedjoedé atos, kang digawé karèt (Caoutchouc) diwori welirang, pengemoré serana dipanasi kang loewih banget. Warnané ireng, rada mèmper kajoe wesi oetawa galihing wit djohar, ananging ora goemilap.

mengkono oega giligan eboniet C ia digebeg manèh. Anoeli giligan C ditjeḍakaké ing salah sawidjining poeng-kasané A. Amesṭi A obah lakoéné ngener C, kaja déné kang kapratélakaké ing panah ikoe, dadi A ikoe digèn-dèng ing C.

Giligan gelas lan eboniet kang ora digebeg ikoe ora doe-wèni daja panggèndèng oetawa pandoea. Dadi daja panggèndèng lan pandoea kang katon ana ing panjoba maoe, woes tetéia banget daja electriciteit.

Ana manèh panjoba serana giligan eboniet loro, kang paḍa digebeg nganggo soewékan parnèl, soepaja metoe da-jané electriciteit. Giligan kang sidji ditrapaké ing poetjoe-king dom, (kaja patrapé ngetrapaké giligan gelas kaseboet ingarep) anoeli poengkasané salah sidji ditjeḍaki ing gili-gan eboniet sidjiné. Ing kono giligan loro maoe paḍa doe-a-dinoea, ananging jèn poengkasané eboniet ditjeḍaki giligan gelas kang wis doe-wèni daja electriciteit, amesṭi paḍa gèndèng-ginèndèng.

Dadi panjoba kang kaseboet ing doewoer maoe nélakaké jèn electriciteit ikoe ana rong warna, ja ikoe electriciteit ing giligan gelas, karo electriciteit ing giligan eboniet. Kedjaba ikoe ia tetéla jèn electriciteit kang toenggal bangsa (oepama electriciteit ing gelas paḍa gelas, oetawa ing eboniet paḍa eboniet) menawa ditjeḍakaké bandjoer doe-a-dinoea; ananging electriciteit kang ora toenggal bangsa (oepama electriciteit ing gelas karo ing eboniet) ikoe paḍa gèndèng-ginèndèng.

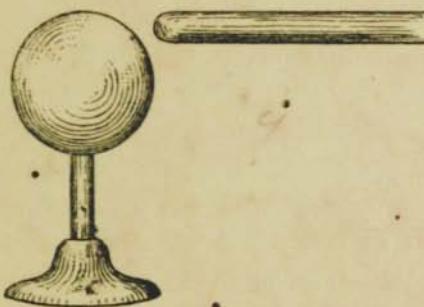
Jèn ana giligan loro paḍa doe-wèni electriciteit, nanging sé-djé bangsa, mangka paḍa ditèmpèlaké, amesṭi electriciteit maoe bardjoer sirna, tegesé giligan maoe ora pisan ketara doe-wèni daja panggèndèng oetawa pendoea. Dadi electriciteit rong warna maoe kaja-kaja bandjoer paḍa koempol dadi sidji.

Sawenéhing barang kena kanggo „njimpeni” electriciteit, tegesé: jèn barang maoe doe-wèni daja electriciteit, nganti soewé dajané ora sirna, sawenéhing barang manèh ora kena kanggo waḍah electriciteit. Bangsané logam, kaja ta: mas, wesi, tembaga sapanoenggalané ikoe ora kena kanggo waḍah electriciteit; jèn

barang maoe kambon electriciteit, bandjoer soemebar ing serandoening barangé, temahan ora soewé dajané bandjoer sirna. Mengkono oega badaning manoesa, banjoe sapanoenggalané ikoe kaleboe barang kang ora kena kanggo wađah electriciteit.

Déné barang kang kena kanggo wađah electriciteit ikoe kaja ta: gelas, eboniet, beling lan lia-liané. Jén kalebon electriciteit, ora ditjoelaké toemoeli; barang kang mengkono ikoe ka-aranan: ora pati bisa noendakaké (nimbalaké) electriciteit; déné kang kaseboet ingarep, ja ikoe wesi, mas sapanoenggalané aran barang kang bisa banget noendakaké electriciteit.

Ana manèh wateké electriciteit kang loewih déning + anéh; mengkéné genahé: ✓

Ana boenderan tembaga, ditoempangaké ing sikilan gelas—(moelané sikilan ikoe sing digawé gelas perloené, soepaja jén boenderan maoe ketaman electriciteit, adja nganti ènggal toemimal menjang lia panggonan)—bandjoer ditjeđaki giligan kang doewèni daja electriciteit, amestí boenderan maoe ia bandjoer mèloe doewèni daja electriciteit. Jén giligan maoe isih ana ing tjeđaké amestí boenderan maoe ia tansah doewèni daja electriciteit baé.

Kang kaseboet maoe kabèh ia kelakon, jén boenderan gelas maoe ditjeđaki giligan eboniet kang woes doewèni daja electriciteit djalaran digosok, ananging electriciteit kang doemoenoeng ing boenderan maoe bédabédawa mawa mawa giltgané kang ditjeđakaké.

Electriciteit kang ditekakaké serana giligan digosok oetawa digebeg (electriciteit gosokan) ikoe moeng setjik, jén arep nganakaké electriciteit kang akéh, ikoe koedoe serana piranti (machine). Electriciteit maoe oega kena dikoempoelaké („disimpeni”), kaja déné electriciteit disimpen oetawa dikoempoelaké ana ing boenderan gelas mawa sikil maoe, jén boenderan gelas maoe ditjełaki dridji jén wis tjełak banget, amestj ana katon kaja geni mletik saka kono menjang dridji.

Ikoe ketrangané mengkéné:

Boenderan, maoe doewèni daja electriciteit; dridji kang ditjełakaké boenderan maoe ia bandjoer oléh daja electriciteit, djalaran enggoné njełaki boenderan maoe, ora béda karo boenderan giligan gelas kaseboet ing doewoer. Electriciteit rong warna maoe arep koempoel, sarta djalaran koempoelé ikoe bandjoer nganakaké geni mletik.

Panjoba kang katjrita ingisor iki ia kaleboe ngéram-éramaké.

Ana barang loro kang kena kanggo njimpeni electriciteit, oepama gelas, beling lan lia-liané ja ikoe barang kang ora pati bisa nimbala ká electriciteit. Sekaroné di-isèni electriciteit kang ora noenggal bangsa. Jén barang loro maoe didjéđéraké nganti tjełak, amestj electriciteit rong warna maoe bandjoer koempoel. Jén ing barang maoe electriciteité akéh, amestj nganakaké geni mletik saka boenderan kang sidji menjang boenderan sidjiné.

Para wasis paña jasa piranti, kang kena di-isèni electriciteit akéh banget; jén piranti maoe didjéđéraké, electriciteit rong warna bandjoer koempoel. Ing kono nganakaké pletiking geni kang dawané nganti loewih saka 2 M. sarta nganakaké swara kaja déné kajoe teles kang kobong.

III. Woes pirang-pirang atoes taoen kepoengkoer, para wasis paña gagas, apa baja kang aran bleđèg oetawa gelap; lawas-lawas paña ngerti marang daja electriciteit, sarta koem-poeling electriciteit rong warna ikce nganakaké geni lan pe-

pađang. Éwa-semono, nalika ikoe doeroeng bisa njanđak marang wadining bleđèg.

Lawas-lawas ing Amérika ana wong pinter, aran toean Franklin. Ikoe doewé pangira jén mendōeng ikoe doewéni daja electriciteit; bandjoer dinjatakaké serana penjoba. Patrapé mengkéné: Ing sawidjiné dina pinoedjoe mendōeng, ngantarani bakal oedan awor gelap lan kilat njamber-njamber. Toe-an maoe ngoeloekaké lajangan. Bareng lajangan wis doewoer banget nganti gajoeh méga, poengkasné tali lajangan kang ngisor digandoeli koentji. Ing sekawit ora ana katon apa-apa ananging bareng tali maoe woes teles, toean Franklin dridjiné ditjedakaké karo tali maoe; ing kono katon ana geni mletik. Déné sababé amarga tali maoe nalika isih garing, doeroeng isi electriciteit; sabab tali garing ikoe ora pati bisa nimbalaké electriciteit; ananging barang teles, bandjoer bisa, sabab banjoe ikoe kaleboe panoenggalané barang kang bisa nimbalaké electriciteit, kaja déné kang woes dakpretélakaké ing doewoer maoe.

Ing pamboeginé panjoba maoe dipindoni déning toean Romas. Ing kono tetéla banget jén mendōeng ikoe doe-wéni daja electriciteit. Toean Romas nganggo tali lajangan, kang disoelam kawat dembaga, sebab dembaga ikoe bisa banget nimbalaké electriciteit. Ing nalika ikoe senadjan taliné doeroeng teles, woes katon ana geni mletik saka koentji menjang dridji.

Ananging panjoba kang mengkono maoe ngoeatiri banget, awit jén pinoedjoe akéh electriciteit ing awang-awang geniné bisa gedé. Jén dawaning paletik nganti sawetara wong kang dridjiné ditjedakaké kerasa lara, kaja dipidjet seroe.

Malah para wasis kang daktjeritakaké ing doewoer maoe ana sidji kang nemoe bebaja djalaran oléhé mriksa bab electriciteit. Ing sawidjinining dina toean maoe mriksa bab electriciteit, woesana ana geni mletik saka pirantiné menjang awaké. Saking gedéning geni, toean maoe toemeka ing tiwas, sabab pletiking geni maoe satemené ia bleđèg.

IV. Blelèg oetawa gelap ikoe satemené apa ta?

Dék bijèn akoe woes tjerita, jén banjoe ing kali, rawa, tlaga, segara sapanoenggalané ikoe paña ngoeab djalaran panasing srengéngé. Oeab maoe menawa kañemen, bandjoer dadi méga lan ampak-ampak. Saka pangirané para wasis, boenderaning banjoe oetawa méga lan menoeng ikoe paña gosok-ginosok, ikoe kang nganakaké electriciteit. Ing méga lan menoeng maoe terkañang akèh banget electriciteit.

Ingarep wis daktjeritakaké, barang kang doewèni electriciteit, jén ditjełakaké ing barang liané, ikoe bandjoer nganakaké electriciteit ing barang liané maoe. Dadi sa-oepama ana menoeng kang doewèni electriciteit njełaki menoeng liané, amesti ing menoeng kang kaseboet kari maoe ia bandjoer ana electriciteit, ananging sédjé bangsa karo electriciteit kang disik. Terkañang ing woedjoed kang doewoer, oepama menara, wit ranjoe alas lan lia-liané sok ana electriciteit, ananging ora noenggal bangsa karo electriciteit kang doemoenoeng ing menoeng, ngarep woes tetéla serana katjoba, jén electriciteit kang ora noenggal bangsa ikoe paña gèndèng-ginèndèng. Jén kelakon electriciteit maoe koempoel, bandjoer katon ana geni mletik. Sarèhné electriciteit ing menoeng ikoe akèh banget, moelané geniné ia sok nganti dawa banget, terkañang ngantí satoes meter kepara loewih. Moenggoeh kang ka aranan kilat ikoe satemené ia geni maoe.

Dadi kilat ikoe lakoené saka sawidjining menoeng menjang menoeng liané, oetawa saka menoeng menjang barang-barang ing boemi; kilat kang saka menoeng mletik menjang menoeng liané ikoe gegirisi banget, ananging satemé ora bebajani.

Déné jén kilat mletik saka méga menjang boemi, ikoe kang bisa bebajani, sabab kilat maoe panoenggalané geni electriciteit kang dadèkaké tiwasé toean professor kaseboet ingarep. Kilat maoe bisa dadi djalaran patining kéwan oetawa manoesa, kaja kobong paña sanalika. Witwitan kang kena ing kilat maoe („disamber gelap”) bandjoer kaja disigar oetawa bandjoer kobong, mengkono

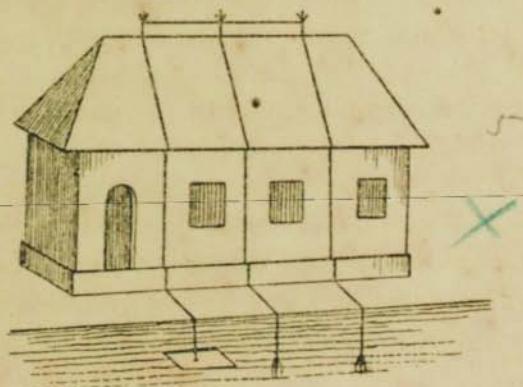
oega kerep ana omah disamber gelap, bandjoer kobong, jén wong disamber ing gelap, mangka ora toemoeli toemeka ing tiwas, ikoe sarandoening awaké, bandjoer loempoeh terkadang moeng tangan oetawa sikilé baé kang loempceh.

Terkadang gelap ikoe ia sok njamber lemah, jén kaja mengkono, ing lemah maoe bandjoer ana loeangan dawané nganti sawetara meter.

Saking panasé pérang-pérangané lemah maoe adjoer oetawa loeloeoh, temahan loeangan maoe roepané kaja tjomong oetawa boemboengan gelas.

V. Keprijé réka oetawa isaraté soepaja wong adja nganti disamber ing gelap, oetawa soepaja bisa njingkiri bebaja maoe?

Kang preloc déwé di-araha adja nganti gelap njamber omah, jén bisa kelakon mengkono, amesi wong sa-omah slamet ora nemoe bebaja maoe. Déné isaraté ikoe ka-aranan: isarat kanggo njimpangaké lakoening gelap, ing basa Welanda „bliksemafleider”. Kang doewé panemoe gawé isarat maoe, ia toeán Franklin kang woes kotjap ingarep.

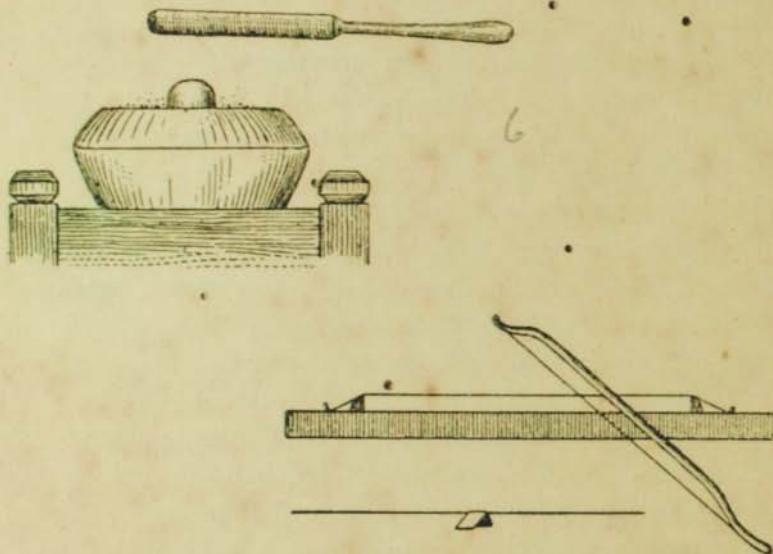

Isarat kanggo njimpangaké gelap ikoe awoedjoed giligan logam teloe oetawa loewih, pating tjrongat ana ing sađoewoeré pajon, poetjoeké teloe oetawa loewih, lantjip-lantjip. Giligan teloe maoe pała digandèng serana kawat logam, sarta ana samboengané di-oléhaké lemah, poengkasane

oetawa ngadeg satjeḍaké dian oetawa tjanṭelan ikoe katoet kesamber gelap, ananging jèn ana ing lia pañggongan, bebajané ora patia gedé.

VI. Saben wong woes taoe weroeh, jèn ana gelap njamber amestí pada sanalika oetawa ora let soewé bandjoer ana swara kroengoe. Lah swara maoë apa sétan, apa ia panoenggalané gelap, apa swara maoë ia kena diterangaké serana sabab oetawa prekara kang tinemoe ing nalar?

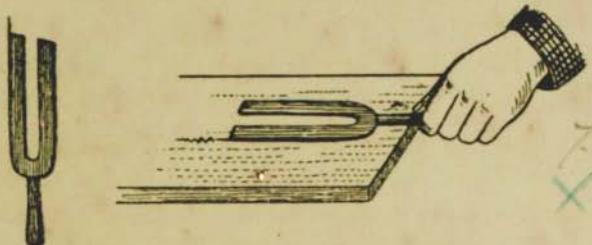
Ing kéné sabisa-bisa akoe bakal nerangaké sabab kang nganakaké swara maoë; ananging arep dakwiwiti nerangaké disik, kang nganakaké swara ikoe apa?

Ana gong oetawa kenong ditaboeah sawetara seroe, sarta sanalika ing kono diwoer-woeri wedi kang lemboet, amestí wedi maoë katon paṭing pletik, moemboel-moemboel.

Jèn kawating rebab oetawa tjlempoeng di-oenékaké serana gosoké oetawa dridji-panjoba iki ia bisa toemindak serana kawat dipenṭang ing pejèn koṭong-amestí kawat maoë bandjoer obah, kaja goemeter, jèn swarané meneng, geteré ia lèrèn, jèn kawat maoë disampiri dloean̄ tekoekan,

di-arah bisaha gampang obahé-(adja ditalèni oetawa didomi)-amesti sasoewéné ana swara, dloeang maoe moemboel-moemboel.

Ing ḫoewoer ikoe gambaré „stemvork”, kang digawé wadja; jén diṭoeṭekaké ing médja oetawa panggonan liané amesti bändjoer obah kaja déné goemeter, sarta jén garané ditèmpèlaké ing médja, peti oetawa liané, amesti bandjoer ana swara kroengoe. Swara maoe ka-enoet kanggo swarané wong kang arep nembang. Poetjoeké stemvork kang pantjén diṭoeṭekaké ikoe loro, sarta kang sidji ana tjongat-tjongaté lantjip banget. Menawa wong arep njatakaké, jén swara ikoe kedadéan djalaran getering pérangané woedjoed, kedjaba stemvork, koedoe doewé blébèkan kang di-oesar-oesari angoes. Stemvork diṭoeṭekaké ing médja qisik, tjongat-tjongaté kang lantjip bandjoer ditèmpèlaké ing blébèkan kang woes di-oesar-oesari angoes maoe, nanging moeng anggang-anggang baé; anoeli blébèkan dilakokaké rikatan amesti ing angoes maoe bandjoer ketara dalané tjongat-tjongat kang lantjip maoe; dalan maoe ora ḫapoer garis ken-tjeng, ananging mèntjang-mèntjeng, oetawa ngoentoe-walang.

Panjoba ing ḫoewoer maoe kabèh nélakaké, jén wedi ing kenong, dloeang ing kawating rebab, lan lantjiping stemvork ikoe obah goemeter, sasoewéné ngetokaké swara.

Obahé pérang-pérangané barang ing nalika barangé njwara, ikoe ia kena dinjatakaké serana barang liané, ananging ora mesi gampang tetélané; dadi ikoe maoe kabèh kena katemoengaké mengkéné:

Swara ikoe kedadéan saka getering barang kang bisa mendal oetawa melar-mingkoes (kawat ikoe jén dipanṭeng,

mangka di-obahaké, amesi bandjoer obah bola-bali; gong jén ditaboeħ, pérangané ia obah kaja goemeter; sapanoeng galané. Ikoe maoe kabèh dibasakaké; mendal, oetawa mela r-mingkoes. Jén ora ana obah kang kaja déné goemeter, amesi ia ora ana swara, jén gong sasoewéné njwara bandjoer ditjekel, mengkono oega kawat rebab lan stemvork, amesi swarané ia bandjoer meneng, sabab geré di-andegaké.

Hawa ikoe oega kaleboe panoenggalané woedjoed kang mendal. Jén bedil di-oenèkaké, ing woeloeħé ikoe bandjoer ana woedjoed panoenggalané hawa (gas) warna-warna kang pinangkané saka obat kang moeroeb maoe. Sarèhné papané tjioet, gasé akèh, dadi wetoené saka ing woeloeħ rikat banget, ikoe njingkiraké hawa ing sadjabané woeloeħ, jén gas maoe wis metoe, amesi hawa saka A lan B paña bali ing panggonané lawas, temahan tempoek-tinempoek; tekané klawan ngagètaké sarta kanṭi karosan, temahan pérang-pérangané hawa ikoe paña obah kaja goemeter. Èlinga marang taboeħ kang ditaboeħaké ing kenong, oetawa stemvork nalikané diṭoeħoakaké ing médja. Lah ia ikoe kang dadèkaké swarané bedil.

Moenggoeh dadiné swaraning bleħieg ikoe ia kaja mengkono oega, bédané ora akèh.

Ingarep woes kaseboet, jén pletiké geni bleħieg ikoe dawané nganti satoes meter. Geni maoe kena kabasakaké njigar hawa (ing sanalika ing kono ana panggonan kang hawané soemingkir), ikoe maoe kabèh kelakoné klawan rikat sarta kanṭi karosan, jén hawa sakiwa-tengené panggonan kang koṭong maoe paña tempoek manèh, amesi nganakaké geter kang loewih déning banget, ia ikoe kang

nganakaké swaraning gelap oetawa blelèg. (Jén adoh aran gloejoeg).

Blelèg ikoe sawoesé njwara sepisan, ora bandjoer meneng, isih ana samboengané, swarané saja soewé saja lirih, kaja-kaja sangsaja adoh, sa-èmper kaja barang gilig oetawa boender kepleng kang goemloendoeng. Kang mengkono ikoe sababé, amarga swara ikoe nanggor barang-barang bandjoer ditoelak oetawa ditangkis ikoe kang aran koemanjang; dadi kang aran gloejoeg ikoe koemanjangé gelap oetawa blelèg.

Ana sawenéhing para bisa kang niti-priksa rikating swara toemimal ana ing hawa; woesana tinemoené, rikaté ikoe sasekon 330 M. Lakoening pepañang rikat banget, manœsa prasasat ora bisa 'nggajoeh oetawa doengkap, bédaning rikaté swara lan pepañang maoe kena kango isarat ngawroehi doh tjełaking blelèg.

Jén ana kilat katon, ikoe kena ka-anggep jén katoné paña sanalika karo anané kilat maoe, sabab saka rikating lakoené kilat — (kilat ikoe pantjén panoenggalané pepañang); oepama kowé weroeh kilat, sanalika bandjoer milang alon-alon *dji, ro, loe*. Ing kono bandjoer kroengoe swarané gelap, dadi antarané katoning kilat karo kroengoené swara ana 3 sekon, tetéla jén lakoené swara saka panggonan gelap karo panggonanmoe 3 sekon. *Dadi panggonan maoe saka panggonanmoe leté $330\text{ M} \times 3 = 990\text{ M}$, jén mengkono panggonan maoe adoh banget, ora soesah koeatir moenggoeh bab kesamber ing gelap.

Pañokan ing doewoer maoe oega kena kogawé nengeri, apa gelap ikoe sangsaja adoh apa sangsaja tjełak. Oepama kowé weroeh gelap, bandjoer ko-étoeng ketemoe dohé 990 M; bareng katon manéh dohé ketemoe 1320 M, bandjoer 1650 M, sabandjoeré. Wis tetéla jén gelap sangsaja soewé sangsaja adoh, dadi ora moetawatiri.

Jén serana ko-étoeng ketemoe, gelap ikoe sangsaja soewé sangsaja tjełak, ikoe prajoga tata-tata ngati-ati njingkiri bebaja kang nekani.

VII. Kilat, gelap, gloeđoeg ikoe dasar memedèni. Se-nadjan wong wis kerep weroeh lan kroengoe, éwadéné saben-saben jèn kroengoe manèh ia koeatir, atiné trataban, roemasa wedi. Moelané ora ngéramaké déné wong paña goléki apa sababé oetawa apa kang nganakaké gelap lan kilat maoe ana-ning bok menawa kowé déwé ia ngreti, jèn ketrangan saka panemoené wong kang koerang kawroehé ikoe doeroeng mesji kena dipretjaja. Sabab kang digawé waton adoh dongéng, tjaritané wong djaman koena, kang soerasané terka-đang ora temoe-tinemoe karo lelakon kang disoemoeroepi dé-wé, oetawa ka-anggep mokal déning para kang woes akèh kawroehé. Moenggoeh kang bakal dakremboeg ing kéné moeng bab pangandel lan ila-ilané wong ing Djawa-tengahan baé.

Saka pitajané wong akèh, gelap ikoe panoenggalané sé-tan kang sok gawé piala marang menoesa; malah mirid tjarita kang bakal kaseboet ingisor iki, gelap ikoe akèh banget, moelané ana ratoené. Gelap maoe doewé satroe, ja ikoe kang aran „Sétan goenđoel”. Saking sengité marang sétan goenđoel maoe, gelap tansah paña ngarah bisané matèni serana kasamber.

Moenggoeh bab ikoe maoe, ora preloe diremboeg akèh-akèh. Ingarep rak wis katerangaké, jèn kang ka-aranan gelap ikoe satemené geni kang kadadéan djalaran koempoelé electriciteit rong warna. Dadi wong kang pitaja (ngan-del) jèn kilat ikoe panoeggalané lelembouet ala, ikoe nélak-aké goegon-toehoné, lan djirihé. Moenggoeh wediné wong kang mengkono ikoe ora ngéramaké, ikoe sabab bođoné lan ora ngretiné marang dajané titah ing Allah.

Goegon-toehon lan koeatiré wong bođo maoe bandjoer nganakaké adat lan ila-ila, kang nganti sepréné tansah di-leloeri, perloené njingkiri oetawa noelak bebaja disamber gelap.

Kang loemrah déwé isarat noelak oetawa njingkiri di-samber gelap ikoe mangkéné: Jèn wong weroeh kilat, èng-gal moeni: „Gandri! akoe anak poetoené kjai ageng Séla”. Saka tjaritané wong toea-toea, moela boekané oenèn-oenèn maoe kaja kang kaseboet ingisor iki.

Ing sawidjiné dina pinoedjoe oedan awor angin, gelap njamber-njamber kjai ageng Séla ana ing sawah lagi matjoel; ing kono kjai ageng ningali reroepan kaja déné kéwan memedéni. Kjai ageng ora kesamaran jén ikoe satemené gelap, ménđa-ménđa kéwan, sebab gelap ikoe jén arep njamber woes mengkono adaté. Gelap énggal ditjekel, ditelikoeng ora bisa polah. Gelap maoe setemené ratoening gelap, digdajané ngoengkoeli gelaplia-liané, ananging saking sektiné Kjai ageng Séla, meksa ora bisa ontjat. Bareng roemasaka kalah, bandjoer ngrerepa, njoewoen ngapoera, soepaja di-oetjoelaké toemoeli, ananging Kjai ageng ora pisan welas marang gelap, kang woes akèh pialané marang poetra sentanané. Gelap dikoe-roengi, bandjoer di-atoeraké kangdjeng soeltan Demak. Ing kono éwon wong kang pađa nonton, kangdjeng Soeltan ia pareng, ananging kabèh wong dipatjoehi: menawa nonton njedaki gelap, ora kena pisan-pisan 'nggawa banjoe, sebab jén gelap nganti kambon banjoe, senadyan moeng setètès, amestí bandjoer babar dadi gelap manéh sarta bisa ngroesak koeroehgané.

Ing sawidji dina ana wong nini-nini (setemené ikoe bo-djoné gelap kang dikoeroengi maoe) miloe nonton gelap, karo 'nggawa banjoe saberoek. Saking repité oléhé ngoem-petaké beroek ora konangan déning wong kang djaga, bisa njedaki gelap, banjoené saberoek disiramaké ing lakiné. Senalika gelap dadi geđé, ngroesak koeroengané, bandjoer moesna, swarané 'nggegeteri wong sanegara. Koeroengané roesak dadi sewalang-walang. Wiwit dina semana gelap ikoe wedi banget marang Kjai ageng Séla lan sa-anak poetoené, moelané jén kroengoe wong moeni: „Gandri, akoe anak poetoené kjai ageng Séla”, bandjoer loemajoe sipat koeping, ora pisan wani gendak-sikara karo wong maoe.

Dongéng ing doewoer ikoe satemené dasar loetjoe, sarta jén ditjritakaké marang botjah-botjah amestí a kèh kang seneng, ananging jén dipikir sawetara, amestí téte la ngajawarané. 'Ingarep rak wis dakterangaké, kowé déwé jén

gelem njoba, ia bisa njipati déwé, jèn kang aran kilat ikoe geni, kedadéan déning koempoelé electriciteit rong werna. Apa dadak geni oetawa electriciteit ikoe wedi karo oenèn-oenèn „Gandri,” sebandjoeré maoe? Karo déné manèh jèn katjoen↳eukaké karo ketongan ingarep, tetéla mokalé, jèn gelap bisa ménđa-ménđa sato kéwan.

Jèn ana wong kanđa karo kówé, wis taoe 'ndikep geni, bandjoer dikanđoet ana ing saboek, saka pangirakoe kowé amesi doewé tjipta mengkéné: „Wong iki jèn ora arep gawé goejon akoe, ia gembloeng déwé.” Sebab tjeritané ikoe ora temoe-tinemoe karo lelakon kang kosemoeroepi saben dina; moelané wong maoe patoet di-aranana gembloeng, oetawa rada oah angen-angené.

Ananging menawa kapikir sawetara, amesi tetéla jèn kanđané wong maoe ora bêda karo tjeritané Kjai ageng Séla. Karo pisan njaritakaké bab njekel geni; emboeh geni ikoe kedadéan djalaran rék, digosokaké ing wađahé, emboeh serana ngagar, emboeh serana soerja-kanṭa, satemené ikoe kabèh pađa déné geni, ora pisan-pisan ana bédané. Toemrapé wong kang bisa mikir, njekel geni ikoe wis mestì ka- anggep ngajawara, moelané tjritané Kjai ageng Séla ikoe ora kena di-oegemi, moeng prajoga kanggo dongèng, amrih njenengaké atiné botjah tjlilik baé.

Ana manèh dongèng, mèmper karo tjritané Kjai ageng Séla, pinangkané saka afdeeling Poerwaredja kang sisih kidoel. Déné gantjaré mengkéné:

Kjai Kala Bentjak anoedjoe ing sawidji dina ana ing sawah matjoel; ora soewé mendjoeng peteng bandjoer oedan awor angin, gelapé njamber-njamber. Gelap maoe njamber oewit kandri, kang ora pati adoh karo panggonané kjai Kala Bentjak matjoel; woesana gelap krèndèt-krèndèt ing epang, ora bisa oetjoel; kjai Kala Bentjak marani gelap maoe. Gelap ngrerepa, 'ndjaloek toeloeng marang kjai Kala Bentjak. Wangsoelané ia gelem noeloengi, ananging gelap dikon prasetya, ora bakal njamber kjai Kala Bentjak sa-anak poetoéné. Gelap noeroeti, kjai Kala Bentjak diwekas, jèn

pinoedjoe oedan, gelapé njamber-njamber, dikon soemping pang kandri, soepaja gelap élinga marang prasetyané, sarta jén weroeh kilat, dikon moeni: „Kandri (Gandri!) akoe anak-poetoené kjai Kala Bentjak.”✓

Tjritané Kjai Kala Bentjak maoe ora preloe dakgenah-genahaké, sebab ora ana bédané karo tjeritané Kjai ageng Séla, karo pisan paña ngajawara kabèh; dadi oenèn-oenèné ikoe ia tanpa paédah satitik-titika. moeng saprekara kang perloe dakkandakaké, ja ikoe katemahané, jén ana barang-barang disamber ing gelap, jén gelapé wis ora ana, kang katon moeng katemahané baé, ja ikoe kajoe oetawa barang-barang liané kang gosong oetawa mengangah, ananging geniné gelap woes sirna, paña baé karo jén kajoe kobong. Sawoesé geni mati geniné mesji ora katon, mangka ing tjeritané kjai Kala Bentjak njeboetaké, gelap sawoesé njamber wit kandri, ora bisa loenga, apa geni ikoe digondèli kaja déné wong oetawa sato kewai?

Ila-ilané wong ing Banjoemes, jén pinoedjoe oedan, gelapé njamber-njamber ikoe paña soemping pang kandri kang ana gołongé. Saka kandané wong toea-toea, ikoe isarat soepaja ora disamber ing gelap. Wis akèh kang daktakoni, apa ila-ila maoe sebabé merga gelap lèk bijèn wis taoe ketjepit ing wit kandri, kaja tjeritané kjai Kala Bentjak, ananging ora ana kang bisa mangsoeli kelawan genah.

Moenggoeh wit kandri oetawa wit liané ikoe, ora ana kang kena kanggo toelak bledeg, sebab keprijé bisané wit oetawa pang ngalang-alangi koempoelé electriciteit rong werna. Isaraté njingkiri gelap ora ana manèh kedjaba moeng ngati-atì adja nganakaké panggonan kang 'nggèndèng electriciteit; kang kanggo isarat mengkono ikoe doe-doe pang kandri, ora lia moeng pikiran.

Ingisor iki akoe njeboetaké ila-ilané wong koena, jén pinoedjoe gelap njamber-njamber. Gantar koedoe dijoenaké ing lemah, oetawa disènchèkaké; déné sebabé mengkéné: Gelap ikoe satroené sétan; sétan lèmen ambéda gelap, amrih nepsoené. Jén sétan di-ojak gelap, bandjoer gandoelan

gantar, menawa gantar maoe ora seménđé oetawa gemléṭak ing lemah. Jèn sétan kang gandoelan gantar disamber ing gelap, loepoet-loepoet ngenani wong oetawa omah.

Ana manèh ila-ila kang magepokan karo bab njingkiri bleḍèg. Sawenèhing botjah demen dolanan pengilon, kanggo naḍahi soroting srengéngé, ditoelak bandjoer dikenakaké ing pager, pajon oetawa raining wong, soepaja kagèt. Kang mengkono ikoe ila-ilané ora betjik, sebab jèn bleḍèg weroeh soroting srengéngé goemebjar ing pager témbok bandjoer ngira jèn dibéda déning satroené, ja ikoe sétan goendøel, amesti bandjoer nepsoe, soemedya njamber satroené maoe. Sétan goendøel énđa, temahan wong sakiwa tengené pengilon maoe kesamber ing bleḍèg, moelané ila-ilané wong koena, adja sok dolanan pengilon kaja mengkono, moendak disamber ing bleḍèg.

Woesana ana saprekara manèh kang arep daktjeritakaké, bab ila-ila jèn pinoedjoe oedan adja sok ngatjoengi barang oetawa kéwan kang katon anèh, malah senadyan ngatjoengi barang loemrah ia kleboe ila-ila. Saka oedjaré para goegon-toehon, sebab gelap ikoe roepané molah-malih, terkaḍang ménđa-ménđa wong, terkaḍang ménđa-ménđa kéwan oetawa barang liané, jèn ditoedingi oetawa di-atjoengi, bandjoer nepsoe, sarta njamber.

Ila-ila ikoe maoe kabèh ora perloe dak-remboeg akèh-akèh, ingarep rak wis tetéla serana penjoba, jèn gelap ikoe sate-mené geni, kang dadiné amerga prekara kang kena sinatmata ing wong, ja ikoe djalaran koempoelé electriciteit rong werna, paña baé karo geni kang kedadéan djalaran rèk digosok-aké ing waḍahé, oetawa djalaran soroting srengéngé kang di-koempoelaké serana soerja-kanṭa. Kang ikoe tetéla jèn gelap ikoe doedoe ḫemit, doedoe sétan oetawa lelemboet, pengandelé wong, kang ngarani gelap ikoe lelemboet, kena ka-éwokaké goegon toehon. Andadak rèk oetawa soerja-kanṭa ikoe ana sétané? Moeng wong kang boño ikoe bok menawa wedi marang rèk lan soerja-kanṭa amerga dikira ana lelemboeté.

Apa pengiramoe „gambar ijoep”, oedan lan lia-liané ikoe ia ana lelemboté?

Jén kowé woes terang soemoeroepmoe, gelap ikoe doedoe sétan, amesi pangirakoe ia ora bakal anggoegoe marang oedjare ila-ila ing doewoer maoe, oetawa ora bakal ngandel marang dongèng bab Kjai ageng Séla oetawa Kjai Kala Bentjak njekel bledjèg. Karo déné bok kopikir déwé: apa wong Landa ikoe ngerti marang ila-ila maoe? Apa pangiramoe akèh Welanda kang disamber ing gelap tinimbang wong Djawa? Ikoe ora babar pisan, malah akèh wong Djawa kang nemoe bebaja maoe tinimbang Welanda, sabab Welanda dènger isaraté njingkiri gelap, jaikoe serana isarat, kaja ta „piranti njimpangaké gelap” lan lia-liané.

Loemrahé kawroehé wong goegon toehon ikoe ora kena di-oegemi, mengkono oega ila-ila kang metoe saka pengandel marang barang kang ngajawara maoe. Jén karwoehé marang sawidjiné prekara ditanjing karo prekara liané bandjoer ora temoe-tinemoe, malah kang akèh ora ngerti; apa sebabé ngandel marang sawidjining prekara, oetawa ja géné paña ngleloeri ila-ilané wong koena, ikoe kabèh né-lakaké jén prekara ikoe maoe ora taoe dipikir satemen-temené, moeng anoet ing groebjoeg baé, ora nganggo niti priksa oetawa njatakaké déwé. Moelané tjerita oetawa dedongèngané, mengkono oega anggoné nenerangaké ia ora kena dipitaja.

PNRI

Ratna Pustaka

PNRI

Setel Postel

6p

Balai Pustaka

PNRI

Balai Pustaka

NAMANING PENGARANG.	NAMANING BOEKOE.	REGL
M. Poedja-ardja.	Dongèng Empol-Empil.	/ 0,08
	Pakem ringgit Poerwa I,	> 0,15
	II, III. (Holl. karakter)	> 0,12
	mawi gambar.	> 0,14
R. Marta-koesoema.	Pratikel moerih soeda-ning karojalan (Holl. karakter).	> 0,06
R. Poerwa-soewignja.	Nembelas tjarios (Holl. karakter).	> 0,08
M. Prawirasoedirdja.	Bab bako garangan.	> 0,11
M. Poedja-ardja.	Niti karsa.	* 0,09
R. M. Mangkoedimedja.	Serat Poerwa wahja.	> 0,19
Idem	Serat Pararaton	> 0,15
	" II.	> 0,50
	" III.	> 0,31
R. Sasraprawira.	Bioeng koealon.	> 0,04
idem	idem (Holl. karakter).	> 0,02
R. Dirdjasoebrata.	Gara-gara.	> 0,10
idem	Pamboekaning nalar.	> 0,20
Kemis alias Ardjasoewita.	Paṣrèn.	> 0,05
M. Poedja-ardja.	Tjarios Tilarsa.	> 0,26
R. Tirtadanoedja.	Ngèlmoe kasoegihan (Holl. karakter).	> 0,05
R. Poerwasoewignja.	Serat Lebdatama I.	> 0,
idem	idem II.	> 0,
M. Mangoenpoestaka.	Oepa-darja.	> 0,
Soeara.	Bab alaki-rabi.	> 0,09
M. Wirjadiardja.	Waris lan Lalis.	> 0,07
—	Jogja Sastra. (Holl. karakter).	> 0,05
R. Ng. Djajamargasa.	Wredda-moeda.	> 0,11
M. Jasawidagda.	Tjarios peksi głaṭik.	> 0,10